

Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin qurucusu, milli bəstəkarlıq məktəbinin yaradıcısı, milli, o cümlədən Şərqdə ilk operanın banisi Üzeyir Hacıbəyli, həm də musiqişünas alim, dramaturq, pedaqoq, publisist və ictimai xadim kimi çoxşaxəli istedadla malik sənətkarlardan olmuşdur. Xalq musiqisinə xüsusi həssaslıqla yanaşan Üzeyir Hacıbəylinin XX əsrdə Azərbaycanın mədəni həyatında, mədəni quruculuq sahəsində fəaliyyəti müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. O, 1921-ci ildə Bakıda azərbaycanlı tələbələr üçün ilk musiqi məktəbi - Azərbaycan Dövlət Türk Musiqi Məktəbini təşkil etmişdir. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, Üzeyir Hacıbəyli Azərbaycan dövlətinin və xalqının milli sərvəti hesab edilən Milli Elmlər Akademiyasının da təsisçilərindən biridir. Mənim üçün çox qürurvericidir ki, təsisçiləri dünya şöhrətli alimlər, görkəmli şəxslər, o cümlədən Ü.Hacıbəyli olan Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının məni də həqiqi üzvüyəm.

Dahi bəstəkarın tövsiyələri, elmi mülahizələri, müəyyən etdiyi strategiya Azərbaycan musiqisinin qorunmasının

karların formalaşmasına da əsaslı təsir göstərmişdir.

"Leyli və Məcnun", "Koroğlu", "Şeyx Sənan", "Rüstəm və Zöhrab", "Şah Abbas və Xurşud Banu", "Əsli və Kərim" və "Harun və Leyla" kimi məşhur operalarının müəllifi olan Üzeyir Hacıbəyli həmçinin "Ər və arvad", "O olmasın bu olsun" və "Arşın mal alan" operettaları ilə musiqi elmində yeni səhifə açmışdır. Üzeyir Hacıbəyli fəaliyyətinin mühüm bir istiqaməti onun publisistik fəaliyyəti ilə də bağlı olmuşdur. Xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin qorunması, elm və təhsilin, mədəniyyətin inkişafı sahəsində əvəzsiz xidmətlər göstərən Üzeyir Hacıbəylinin publisistikasında zəhmətkeş insanların əməyinə dəyər verilməsi, ağır vergilər qoyaraq xalqın əməyini mənimsəyənlərin tənqid edilməsi əsas yer tuturdu. Burada Üzeyir Hacıbəyli publisistikasının xüsusiyyəti onun mühüm həyatı problemləri, xalqın mənafeyinə zidd məsələləri çox sadə və anlaşıqlı dildə ifadə etməklə bərabər, həm də insanları güldürə və düşündürə biləcək yumoristik süjetlər qura bilməsində idi.

Üzeyir Hacıbəyli irsini səciyyələndirən

rakter daşıyan Üzeyir Hacıbəyli yaradıcılığı Azərbaycan nağıllarından, bəyatlarından, lətifə və məsəllərindən, mahnılarından bəhrələnmişdi və kəsərlidi.

Üzeyir Hacıbəyli müasirləri Mirzə Cəlil və Sabir kimi güldürürdü, amma onlardan fərqli idi. Bu, milli xarakteri ilə seçilən, qarşıya qoyduğu məqsədə, mə-

ilə bağlı olan ədəbiyyatlardan, xüsusilə müəllifə məxsus "Ordan-burdan" kitabından istifadə etmişəm.

Seçdiyi hədəfi dəqiq müəyyənləşdirməyi bacaran dahi söz ustası dilin şiriniyi və üslubun dadı-duzunu qoruyaraq, sərrast atəş açmağı çox ustalıqla bacarırdı. Öz kəmiyyət və keyfiyyətinə, tərbiyəvi əhəmiyyətinə görə Üzeyir

AZƏRBAYCANIN BÖYÜK VƏ ƏBƏDİYAŞAR ZİYALISI - ÜZEYİR HACIBƏYLİ

da, inkişafında çox böyük rol oynamışdır. Ü.Hacıbəyli Azərbaycan xalq musiqisinin elmi əsaslarının araşdırılmasında mühüm rola malik ilk alimlərdəndir. O, Müslüm Maqomayevlə birlikdə ilk *"Azərbaycan türk el nəğmələri"* məcmuəsini nəşr etdirmişdir. Azərbaycan Radio Komitəsi yanında ilk notlu xalq çalğı alətləri orkestrinin təşkili də Hacıbəylinin adı ilə bağlıdır. Ü.Hacıbəyli yaradıcılığı klassik irsə, xalqın tarixinə, el ədəbiyyatına bir töhfədir. Qeyd edək ki, XX əsrdə musiqi sahəsində təşkilati işlərin başında məhz Üzeyir Hacıbəyli dayanırdı.

Azərbaycan musiqi mədəniyyəti tarixində yeni istiqamət formalaşdıran və milli bəstəkarlıq məktəbinin əsasını qoyan Ü.Hacıbəyli Azərbaycan musiqisi tarixində yalnız ilk opera, ilk musiqili komediyanın yaradıcısı deyil, həm də ilk azərbaycanlı folklorçu-bəstəkar və Azərbaycan musiqisinin incəliklərini araşdıran, eyni zamanda əsaslandırان ilk azərbaycanlı musiqişünas-alimdir. Onun "Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları" əsəri Azərbaycan xalq musiqisinin öyrənilməsi və tədqiqi sahəsində dəyərli mənbələrdəndir.

Üzeyir Hacıbəylinin mədəni irsi Qara Qarayev, Fikrət Əmirov, Tofiq Quliyev, Cahangir Cahangirov, Soltan Hacıbəyov, Nazim Əliverdibəyov, Vasif Adıgözəlov, Səid Rüstəmov kimi sənət-

mühüm cəhətlərdən biri də bir vətəndaş kimi xalqın səadəti üçün döyünən ürəyə sahib olması idi. İstedadlı qələm sahibi zəngin ideyaya malik olmaqla bərabər, həm də prinsipial mövqe tuturdu. Yazdığı hər cümlənin hesabatını ilk olaraq özündən tələb edir, mövqeyini müəyyənləşdirirdi.

Üzeyir Hacıbəyli haqqında *"bir budağa çıxıb, çox budağı silkələyirdi"* deyilirdi. Həqiqətən də, o, heç vaxt mövcud olanla kifayətlənmir, yeni nə isə axtarırdı. Öz felyeton və məqalələri üçün sənətkarlıqla söz axtarışına çıxan Üzeyir Hacıbəyli bu məsələdə demək olar ki, çox da çətinlik çəkmirdi. O, böyük gülüş ustası idi. Məhz bu səbəbdən sözünü güldürərək anlatmağa, daha doğrusu çatdırmağa çalışırdı. Onun *"O olmasın, bu olsun", "Arşın mal alan"* kimi komediyalarının, eyni zamanda digər publisistik əsərlərinin mayasında məhz gülüş dayanırdı. Əsas gülüş obyektisi isə ictimai inkişafa əngəl törədən, iqtisadi və mədəni tərəqqiyə mane olan hər şey və hər kəs idi.

Hər kəlməsində bir mətləb gizlənən, hər fikrində bir ideya anladan Üzeyir Hacıbəyli gülüşü mənalı olduğu qədər, həm də öldürücü, eyham və kinayələrlə dolu idi. Hətta o, 1906-cı ildə M.S.Ordubadıya yazırdı: *"...yalnız güldürməyə diqqət vermə, düşündürməyə də çalış"*. İslahedici olmaqdan çox, ifşaedici xa-

rama sonadək bağlı olan, tənqid obyektinə münasibəti və rəngarəng gülüşü ilə fərqlənən Üzeyir gülüşü idi.

Əsas qidasını xalqdan, onun canlı danışığı dilindən alan Üzeyir Hacıbəyli publisistikası öz növbəsində xalq dilini də zənginləşdirirdi. Onun əsərləri həyatı materiallardan qaynaqlandığı üçün satirik forma ilə sintez olunduqda çox zəngin bədii keyfiyyətə malik əsərlər ərsəyə gəlirdi. Xüsusilə, Üzeyir Hacıbəyli yaradıcılığında onun dövrü mətbuatda *"Ordan-burdan"* başlığı altında dərc etdirdiyi yazıların mühüm yeri vardır. Müxtəlif publisistik janrları özündə birləşdirən bu yazılar öz ictimai-siyasi məzmunu və bədii dəyəri ilə seçilir.

Üzeyir Hacıbəyli yaradıcılığına xas olan cəhətlərdən bir digəri isə onun *"Ordan-burdan"* başlığı altında dərc etdirdiyi yazılarda felyetonların adsız, yəni başlıqsız olması idi. Orada əks olunan başlıqlar əsərlərin məzmunu ilə bağlı olan şərti adlardır. Onun mövhumata, fırıldaqçılığın ifşasına yönəlik satirik əsərləri *"Molla Nəsrəddin" jurnalında "Ordan-burdan"* başlıqlı silsilə yazılar altında əks olunaraq, xalqın elm, təhsil sahəsində nailiyyətlər əldə etməsinə yönəlmişdi.

Yeri gəlmişkən, qeyd etmək istərdim ki, bu yazını da qələmə alarkən şəxsi kitabxanamda Üzeyir Hacıbəylinin adı

Hacıbəylinin bədii publisistikasında xüsusi yer tutan qaravəllicilik onun sənətinin xalqiliyini də bariz nümayiş etdirdi. Bu baxımdan müəllifin *"Müalicə", "Qafqazda müsəlman kəndlisinin halı", "Moizə", "Bir intelligenin xəyalı", "Kimdən nə soruşdular"* kimi əsərlərini qeyd etmək mümkündür. Onun qaravəlli və satirik miniatürlərini sonrakı səhnə əsərləri üçün müqəddimə də hesab etmək olar.

Üzeyir Hacıbəyli publisistikası bədii təsvir və ifadə vasitələrinin zənginliyi ilə də yüksək sənətkarlıq nümunəsidir. Milli təəssübkeşliyi, vətənpərvərliyi, Azərbaycan ədəbiyyatının və mədəniyyətinin inkişafında misilsiz xidmətləri ilə xalqımıza tükənməz mənəvi irs qoyub gedən dahi sənətkarın ölməz ideyalarını yaşatmaq, davam etdirmək hər bir azərbaycanlının həyat devizinə çevrilməlidir.

Üzeyir Hacıbəyli istər özünün musiqi sahəsindəki fəaliyyəti, istərsə də publisistik yaradıcılığı ilə Azərbaycan mədəniyyəti, Azərbaycan ədəbiyyatı, tarixi sahəsində müstəsna xidmətlər göstərmişdir. Mədəni, tarixi inkişaf isə sonda ölkənin ümumi iqtisadi inkişafına təsir edən amillərdəndir. Bu baxımdan Ü.Hacıbəylinin fəaliyyəti həm də ölkəmizin iqtisadi tərəqqisi baxımından yüksək dəyərə malikdir. Zaman dəyişsə də, onun yaradıcılığının sosial-iq-

tisadi, ictimai-siyasi, mədəni həyatda oynadığı rol əbədi yaşayacaq, gələcək nəsillər üçün əsas təməl daşı olacaqdır. Bu yazını çapa hazırlayarkən saytların birində dahi bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyli ilə əlaqədar xoşagəlməz bir yazı ilə qarşılaşdım. Bəzən heç yerdə tanınmayan, səviyyəsiz insanlar dahilər haqqında *"araşdırmalar"* aparır, cəmiyyətdə tariximiz, mədəniyyətimiz haqqında mənfi fikirlər yaradırlar.

Çox təəssüf ki, son vaxtlar Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafına mane olmaq, tarixi həqiqətləri pozmaq istəyən, ləkələyən insanlar peyda olub. Oxuduğum yazıda dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəylinin tələbələri ilə olan münasibətlərinə toxunulur, onun ölümündə günahkar axtarırlar... Bu cür çıxışlar müxtəlif saytlarda yer alır ki, bu da Azərbaycan mədəniyyətinə, milli-mənəvi dəyərlərimizə bir zərbədir.

Unutmayaq ki, Üzeyir Hacıbəyli kimi dahilər hər xalqın tarixində olmur. Bu bir danılmaz faktdır ki, Üzeyir Hacıbəyli dahi bəstəkardır, Şərqdə ilk operanın yaradıcısıdır. O, əsl Vətən oğlu, böyük pedaqoq idi. Bir müəllim kimi tələbələrə münasibətləri nümunəvi idi,

onlara böyük məsuliyyətlə yanaşırdı. Belə olmasaydı, ondan sonra ölkəmizdə böyük bəstəkarlar yetişə bilməzdi. Üzeyir bəy tələbələrinə qarşı tələbkar olmasaydı, musiqi dünyasında onları düzgün yola istiqamətləndirməseydi, bu gün Azərbaycanda dünya şöhrətli bəstəkarlar, musiqiçilər bəlkə də, çox az olacaqdı.

2025-ci il sentyabrın 18-i dahi Azərbaycan bəstəkari, Şərqdə ilk operanın yaradıcısı, böyük musiqişünas-alim, istedadlı publisist, dramaturq və pedaqoq, tanınmış ictimai xadim, Xalq artisti, Dövlət mükafatları laureatı, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü Üzeyir Əbdüllhüseyn oğlu Hacıbəylinin anadan olmasının 140 ili tamam olur. Bu münasibətlə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Sərəncam imzalamışdır. Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafına misilsiz töhfələr vermiş qüdrətli sənətkar Üzeyir Hacıbəylinin anadan olmasının 140-cı ildönümünün layiqincə keçirilməsini təmin etmək məqsədilə bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycan xalqı qədirbilən xalqdır. Əminəm ki, bu xalq Üzeyir Hacıbəylinin əziz xatirəsini qəlbində daim yaşadacaq.

Ziyad Səmədzadə
akademik